

בתיאום עם סבא"א: ערב הסעודית על סף פתיחת תוכנית גרעין אזרחי

written by אלי קלוטשטיין | 18.09.2024

ערב הסעודית נקטה השבוע צעד משמעותי לקראת התנעתה של תוכנית גרעין אזרחית, גם אם בקנה מידה קטן. הממלכה, שבקרוב מתכננת להפעיל כור מחקרי קטן סמוך לבירה ריאד, מהדקת את קשריה עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) ופועלת להשלים את הפרצות הקיימות במשטר הפיקוח הבינלאומי עליה. במטרה להוכיח כי היא אינה מתכננת, לפחות בשלב הנוכחי, לפתח כלי נשק גרעיניים.

כבר זמן רב מעוניינים הסעודים להוציא לדרך תוכנית גרעין אזרחית, כולל אולי אפשרות להעשיר אורניום ולעבד אותו. טכנולוגיות שנחשבות בעייתיות מבחינת סבא"א, שכן הן יכולות לאפשר לריאד גם להעשיר אורניום לרמות שניתן לעשות באורניום שימוש לצורך בניית פצצה גרעינית. עד כה המתקנים הסעודיים מפוקחים על ידי הסוכנות לפי הפרוטוקול הנוגע לכמויות קטנות של חומר גרעיני (SQP), ומשמעות הדבר היא שהפיקוח מינימלי מאוד.

יושב הראש הנוכחי של סבא"א, רפאל גרוסי, לא מרוצה ממצב זה, ובאופן כללי לא מתלהב מהפרוטוקול הזה. הוא אפילו תיאר אותו כ"חולשה במשטר הפירוז העולמי". לקראת התנעת הכור המחקרי הקטן בריאד, ועל רקע רצונה של ערב הסעודית לבנות מתקני גרעין נוספים, כולל מכרז שיצא לדרך להקמתם. גרוסי ניהל משא ומתן עם הסעודים על הסכם פיקוח נוקשה יותר ומקיף יותר (CSA).

השבוע הכריזה הממלכה רשמית כי היא מסכימה לבקשה של סבא"א, וכי עד סוף השנה תעבור למשטר הפיקוח המקובל ביתר מדינות העולם. שר האנרגיה הסעודי, הנסיך עבד-אלעזיז בין סלמאן, אחיו של יורש העצר מוחמד בין סלמאן, אמר לעצרת הכללית השנתית של סבא"א כי "הממלכה הגישה בקשה לסוכנות ביולי 2024 לסגת מההסכם הקודם וליישם את ההסכם לפיקוח מלא וכולל".

כבר באוגוסט נקטה ריאד צעד מקדים, כאשר הפקידה בידי הסוכנות כתב הסכמה להסכם שמבטיח את זכויותיהם ושלומו של פקחי סבא"א. משמעות הדבר, למעשה, היא התחייבות של הממלכה לאפשר את הפיקוח מבלי להפריע לאנשי המקצוע של הסוכנות ותוך ערבויות לביטחונם האישי.

נראה, אם כן, שערב הסעודית נמצאת בדרך הבטוחה לפיקוח מקיף על המתקנים הגרעיניים שלה, וכי היא תתניע תוכנית גרעין אזרחית כבר בעתיד הקרוב. אלא שקודם לכן כדאי לשאול: בשביל מה בכלל הסעודים צריכים תוכנית גרעין אזרחית? הרי מדובר ביצואנית הנפט הגדולה בעולם, ואין לה צורך מיוחד בייצור חשמל דווקא באמצעות תחנת כוח גרעינית.

התשובה הרשמית לתהייה הזו קשורה לתוכנית "חזון 2030" של יורש העצר, מוחמד בין סלמאן. תוכנית זו נועדה להצמיד את הממלכה לקדמת הבמה העולמית באמצעות "בניית חברה חיונית, כלכלה משגשגת ואומה שאפתנית", כולל מקסום של יעילות הממשל, בניית טכנולוגיות מתקדמות,

ניצול הזדמנויות כלכליות חדשות ובעיקר גיוון מקורות הרווח הכלכלי של ריאד. התוכנית הוצגה לראשונה לפני כמעט עשור, ב-2016, ואף שנעשים מאמצים לקידומה ² לפי שעה טרם ברור אם תצליח לקרום עור וגידים בסופו של התהליך.

במסגרת חזון זה, הממלכה מנסה לפתח מקורות אנרגטיים חלופיים לנפט, ברי קיימא וידידותיים לסביבה, שיפחיתו את התלות של הממלכה בפליטות מזהמות. חלק ממקורות האנרגיה הללו צפויים להיות תחנות כוח גרעיניות. כך הסבירה זאת הממלכה במסמך ייעודי של החזון: "ערב הסעודית חותרת לעבור מכלכלה התלויה בנפט לכלכלה מגוונת ויצרנית יותר, המבוססת על עקרונות של תחרות ברת קיימא, הוגנות, שקיפות ויצירת אקלים פתוח להשקעות, כדי להשיג פיתוח כלכלי חברתי ולשמור ולקדם את ההישגים הלאומיים³ זה מוכיח את החשיבות של שימוש באנרגיה גרעינית למטרות שלום במגוון האנרגטי הלאומי, כדי להבטיח שהממלכה תישאר שחקן מפתח בתחום האנרגיה".

לצורך כך הותוו חמישה עקרונות לפיתוח אנרגיה גרעינית: הגבלת כל הפעילות הגרעינית למטרות שלום, לפי האמנות והמשפט הבינלאומיים; ציות לעקרונות השקיפות; בטיחות ואבטחה מוקפדות בכל המתקנים; שימוש אופטימלי במשאבים הטבעיים של הממלכה; פיתוח של היכולות המקומיות בתחום הגרעין.

הקשר לפקיסטן

למרות ההתהדרות הסעודית בעקרונות של שקיפות ופיתוח גרעין רק למטרות שלום, רבים חוששים שבדומה למדינות אחרות בעבר, ריאד תנסה לפתח בסתר תוכנית גרעין צבאית ⁴ תוך שימוש במתקנים האזרחיים ובידע שהיא תצבור ברשות בתחום הגרעין. ייתכן אפילו שהיא עצמה לא תחשוב לעשות זאת כעת, ותגיע למסקנה שכדאי לה ללכת בנתיב הזה בהמשך הדרך. היו מדינות שהתחילו עם תוכנית גרעין למטרות שלום, ועברו רק מאוחר יותר למסלול של פיתוח גרעין צבאי, דוגמת עיראק.

בהקשר זה, אגב, חשוב במיוחד התפקיד שמשחקת סבא"א. הסוכנות נוסדה לצורך שתי מטרות עיקריות: הראשונה היא לשמש כשוטר העולמי, שדואג כי מדינות שאינן מורשות לפתח כלי נשק גרעיניים לא יעשו זאת; וגם לקדם שימוש בדרכי שלום של אנרגיה גרעינית, תוך הרחבת הידע והמומחיות בתחום הגרעין של מדינות החתומות על האמנה נגד הפצת נשק גרעיני (NPT). זהו איזון עדין ומסוכן, שדורש מהסוכנות הרבה מאוד גמישות, מומחיות ויכולת לגלות ממצאים חבויים.

הסעודים, ככל הידוע, לא ניסו להערים על הסוכנות ולפתח תוכנית נסתרת. אפילו השיח שהתנהל לפני פרוץ מלחמת חרבות ברזל, שבמסגרתו דובר על סיוע אמריקני לתוכנית גרעין סעודית בתמורה להסכם נורמליזציה עם ישראל, היה גלוי וידוע. איש לא דן בכך בסתר.

בארה"ב קמה התנגדות גדולה להסכם כזה, שיאפשר לסעודים תוכנית גרעינית ובמיוחד לחלק שעוסק בבניית תוכנית להעשרת אורניום בערב הסעודית. ריאד סירבה להתחייב ל"תקן הזהב", שבעולם הגרעין משמעותו שהיא לא מעבדת או מעשירה את האורניום של תחנות הכוח שלה בעצמה, אלא רוכשת מוצר מוגמר מגורם חיצוני ⁵ וזאת בניגוד לאיחוד האמירויות, למשל, שרק בשבוע שעבר הפעילה את תחנת הכוח הגרעינית האזרחית הראשונה שלה, תוך שהיא מתחייבת

לתקן הזה. המשמעות של הסירוב הסעודי היא שאם תופעל תוכנית העשרה, ריאד תוכל, אם תרצה, לפרוץ בעתיד את המגבלות שהוטלו עליה ולהעשיר אורניום לרמות צבאיות. החשש מהתגרענות סעודית קשור גם בכמה נסיבות נוספות: הראשונה מכולן היא שירוש העצר הסעודי, בין סלמאן, הצהיר יותר מפעם אחת כי אם שכניו האיראנים ישיגו כלי נשק גרעיני [?] גם הוא יפעל לפתח כלי נשק גרעיניים או להשיג אותם. באחרונה התגלו כמה מרבצים של אורניום טבעי בממלכה, ואף שככל הנראה לא מדובר בכמות המאפשרת הפקה מסחרית ברת קיימא, עצם הגילוי מעורר דאגה. כריית האורניום תספק לסעודים את הדלק, הכסף הבלתי נגמר שלהם יאפשר להם להשקיע די משאבים ליצירת הפצה [?] כך שאמצעים כבר יש, וכל שחסר הוא התמריץ.

בעבר נטען גם כי הסעודים היו בעיצומו של תהליך לבניית תוכנית צבאית. מאז תחילת המאה הנוכחית נפוצו שמועות שהסעודים הגיעו להסכם עם פקיסטן, שבמסגרתו יספקו לפקיסטנים נפט בתמורה לטכנולוגיות גרעיניות. הממלכה גם עמדה בקשר עם המדען הגרעיני הפקיסטני הנודע, עבד-אלקדיר ח'אן [?] האיש שהבריח תוכניות גרעין לאיראן, לוב וצפון-קוריאה, וסייע לכולן לבנות תוכניות גרעין חשאיות.

אלא שהסעודים אולי אפילו לא צריכים לפתח תוכנית גרעין בשביל להניח את ידיהם על פצצה. לפי דיווחים בעבר, מכיוון שהסעודים מימנו מראש חלק נכבד מהקמת תוכנית הגרעין של פקיסטן, הם קיבלו בתמורה התחייבות שיוכלו לקבל פצצות מוכנות מאסלאמאבאד כאשר רק יחפצו בכך.

גם קשר אחר שמשמרת ריאד מדאיג את סבא"א: לאחר גילוי מרבצי האורניום בשטחה, היא החלה להסתייע בסין לצורך כרייתו [?] אף שלא ברור כלל לשם מה היא זקוקה לאורניום זה. יתרה מכך, חברות סיניות ניגשו למכרז להקמת כור גרעיני בסמוך לגבולה של ריאד עם קטר. בתחילת השנה שתי המדינות אף חתמו על הסכם להגברת ייצוא הנפט הסעודי לסין, לצד הסכם נוסף להחלפת מטבע [?] מהלך שיאפשר להן לסחור זו עם זו מבלי שיצטרכו להשתמש בדולרים. משמעות הדבר היא שכסף זה לא יצטרך לעבור דרך המערכות הבנקאיות של המערב, ולא יוכל להיות נתון תחת עיצומים מערביים. כך, אם ערב הסעודית תנסה לפרוץ לגרעין, תהיה לה אפשרות להוסיף להניב רווחים מהנפט שלה בשוק מרכזי בעולם. בנוסף, אם לבסוף לא תצליח להגיע להסכמה עם ארה"ב על סיוע לתוכנית הגרעין האזרחית שלה, היא תוכל לפנות לסינים.

המסקנה מכל זה היא שבדומה לכל סוחר מזרח-תיכוני ממולח, הסעודים עובדים בכל החזיתות ושומרים על כל האפשרויות פתוחות. הם עובדים בגלוי עם סבא"א, מהדקים את הפיקוח ומצהירים על שקיפות מוחלטת. במקביל, הם כבר סגרו עסקה עם פקיסטן, ומפתחים את הקשרים עם סין. ריאד מודעת לחשדות נגדה ולחשש שתנסה לפרוץ לגרעין, ולפי שעה נראה שתעשה כל מאמץ [?] לפחות עד לרגע שבו תכריז איראן כי הצליחה להרכיב פצצה משלה [?] לשמור על תהליך נקי ושקוף לבניית תוכנית גרעין אזרחית.

ומה לגבי המהלכים שהיא מקדמת בסתר? זה כבר התפקיד של סבא"א, יחד עם מדינות אחרות שחרדות לעתיד המזרח התיכון, לחשוף, לגלות ולפרסם ברבים.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 18.09.2024.